

CSAPODY MIKLÓS

„ELTŰNT IDŐMRE LÁTOK”

Markó Béla: *Kufárok a templomban*

■ „Szeretnék visszatérni oda, ahol / sohasem jártam” (*Déjà vu; Már nem közös*), miközben „Kíváncszom / vissza oda, ahonnan el sem mentem soha” (*Közvers; Autóbusz Kufsteinba*). A költő újabb, ismét briliáns szonettben, arra emlékezik, „ami soha nem történt meg velünk” (*Hazafelé Annával*). Ami félszázados pályáján megtörtént, akkor kezdődött, amikor első verseskönyve, *A szavak városában* 1974-ben megjelent a fiatal írók Forrás-sorozatában. A gyermekkor csodavilága hamar elsüllyedt a múltban: „Málnaszemek érett illata / vérzi be emlékeimet” (*Alkony; A szavak városában*), a már a nyolcvanas évek elején felívelő pálya azóta az eltűnt idő felhalmozása a lét értelmezésének számtalan képi és gondolati változatában. Markó másfél évtizeddel első kötete után, a *Friss hó a könyvönben* (1987), majd az *Égő években* és a *Mindenki autóbuszában* (1989) talált végleg saját otthonra a szonett kötött formájú szabadságában. A *Friss hó...* szonettjeit a könyv szerkesztője, Egyed Péter ezzel ajánlotta: „A jellegzetes szabadversekhez szokott olvasó joggal kérdezheti Markó Bélától, hogy most vajon a szabadversről mondott le, vagy a szonettéről? [...] ez csak látszólag ellentmondás, hiszen a kötet ötven szonettjének fegyelmezett sorain is átüt a szabadvers lélegzétvételi és gondolati ritmusa.” Negyven év múlva, amikor Markó a hirtelen eltávozott költőtárs életművén át tekintett vissza a klasszikus formák történetére, azzal vett búcsút Kovács András Ferencről, hogy „nélküled csak Petrarcáig látok, / messzibbre nézni nem is akarok, / te sem híhetted, hogy reánk hagyod, / kit Berzsenyi hagyott reád, Horácot, // Szapphót, Catullust és mind-mind a többit” (*Költőhalál*). A korai szonettek után – a haiku és a szabadvers váltogatásával – a „tisztá” szonettkönyvek sora következett, legutóbb az *Amit az ördög jóváhagy* száznegyvenöt versével (2019). A *Kufárok a templomban* ötven remek darabja ezt a sort folytatja.

A könyv Markó első „ötven szonettje” után majdnem ötven évvel később jelképesen a második ötven: a *Friss hó...* kisalakú, puha fedelű szerény füzetkéjét töredező, rossz papírra nyomták a diktatúra utolsó éveinek papírinségében, a *Kufárok...* majdnem négyszer nagyobb formátumú, kemény kötésű, színes borítójú mutatós versalbum műnyomó papíron, nagy, elegáns betűkkel. Amellett, hogy kivételes küllemével is méltó alkalmat kínál a visszatekintésre, Markó lírájának újabb magaslata. Nem újabb számvetés, hanem a pályakezdés évfordulóján a hatalmas szonettkorpuszt reprezentáló válogatott versek gyűjteménye. Szinoptikus lírai napló-panoráma múlttal és emlékezéssel, fénnel, kerttel, tengerrel, Istennel. 2019–24-ben írott darabjai „régii és új versek”, pontosabban az *Amit az ördög jóváhagy* óta „kötetben meg nem jelent versek”. Nevezhetők fél évtized „szövegközi” szonettjeinek is, mivel egy időben születtek *A költészet rendeltetészerű használatáról* (2019) esszéivel, az *Egy mondat a szabadságról* (2020) és *A haza milyen?* (2021) szabadverseivel, a *Zsarnokra várva* (2022) esszéivel, a *Már nem közös* és az *Autóbusz Kufsteinba* (2024) újabb szabadverseivel. Hogyan olvassuk az újabb szonetteket, hogy önmagunkra találjunk bennük? A *Használati utasítás* előhangjának olvasáslélektani bevezetője az irodalmi művek újraolvasásakor végbemenő folyamat leírása figyelmeztetéssel. A verset a lélek fogja fel, a ráció értelmezi a régi élmény emlékének és a jelen valóságának találkozásakor. Az állandó változásban

nemcsak a holt betű a valóság része, hanem a befogadás és az értelmezés is, miközben a világ érzékelése az ember pillanatnyi lelkiállapotának függvénye: „Nem változik, és mégis mást jelent / minden mondat egy kiolvasott könyvben, / ha újraolvasod”, mert „magadban hordod // a változást [...] élettelen a szó, // mint egy tükör, s amikor belenézel, / mást nem mutathat, csak amit te érzel / és gondolsz éppen, kedves olvasó.” Az előhang nemcsak a könyvekre érvényes, hanem a „képversekre” is, amelyek a képzőművészeti alkotásokat formálják szonetté, újabb alkotássá. Markó ugyanis változatlan kedvvel műveli az ekphrasziszt, tizennyolc új festményszonettel toldva meg az eddigi több mint kétszázat. A Rembrandt, Vermeer és Chirico, Repin és Szerov, Csontváry és Nagy István mesterműveitől, az ismerős kortársak közül Aknay János, Kákonyi Csilla, Kopacz Mária képeitől ihletett verseket a megszokott katalógus-adatokkal látja el (a festő nevével, a mű címével, a keletkezési idejének, a kép anyagának, méretének, őrzési helyének feltüntetésével). Az erős intenzitású bölcséleti versek bontakozó drámájának valóságos helyszíne többnyire Marosvásárhely, visszatérően a görög versek megszokott nyári háttere, Nea Potidea teli napfényvel és a tenger háborgásával, néhányszor Pécs a Modern Magyar Képtárral, Moszkva a Tretyjakov Képtárral, Szentpétervár a Névával és az Ermitázzsal. Az elővers kivételével Markó most is megtartja a *Tulajdonképpen minden* (2010) óta többnyire a szonettkönyvekben követett időrendi keltekezést. A kötetben nincsenek ciklusok, a kompozíciót 1 + 49 költemény alkotja néhány, hangulati-tematikai összetartozásuk folytán párba állított, egymásnak felelő verssel.

„A vers elválaszt, és magunkba zár, / kettéoszt költőre meg olvasóra, / mert csak annak van szüksége a szóra, / aki más rímre, más ritmusra vár” (*A teremtés éjszakája*). A *Kufárok a templomban* virtuóz szonettjeiben az élmény és a gondolat, az idő, a fény, a szó és a csend mégsem elválaszt, hanem még közelebb hozza a befogadóhoz a behatárolt idejű létezés minduntalan felsejlő, ám megfejthetetlen értelmét, a szakralitást és a kor világát, a hétköznapiak rajzát, Istent a költőhöz, a költőt olvasójához. A markói létszemléletet a szokott fegyelemmel művelt klasszikus forma hordozza a gondolat és a forma harmóniájában. Az embert a könyv ritkán kimondott alapeszméje, a szeretet emeli ki a létezés formátlanságból, a megbocsátással megnyitva az utat az újrakezdés előtt (*Messzeség*. Rembrandt: *A tékozló fiú hazatérése*). Markó egyik jellegzetes paradoxonjában mégis feloldhatatlan ellentétbe kerül az Ige szentségének védelmezése és a feltétlen szeretet parancsa, mert maga Jézus szegül szembe vele, amikor a templomból kiűzi a kufárokat, akik „adtak-vettek, a pénzváltók asztalait és a galambárusok padjait pedig fölforgatta. »Írva vagyon, kiáltotta: Az én házam az imádság háza, ti pedig rablóbarlanggá tettétek.«” (Máté 4,12–13.). Erőszakhoz folyamodik, amikor „Nem volt elég a meggyőző erő? / A párbeszéd? A tárgyalás? A béke? / Mindez csupán a gyávák menedéke?”, mert „Az eredmény a fontos? / Miért nem megy másként? / Igen, ez a pontos, / bár nyers fogalmazás, a rímeket // ostorral igazítva, hogy kikergesd / őket. De ára is van a sikernek. / Megtagadtad, míg védted Istenedet” (*Kufárok a templomban*). A különös választás dilemmája a versben erkölcsi-bölcséleti intonációjú, könyvcímmé emelve, az evangélium mozgalmas jelenetében Jézus harcosszerű fellépését idézve ítélet a korról a jelen tapasztalatával.

Az idő a szonettekben nemcsak kiterjedés, hanem verstárgy is, pedig „Semmi sem örök, / csak fent az ég és lent a víz. Derűt, // borút próbálgat, olykor mennydörög, / máskor nyugodt, de nem múlik, s nekem / ilyesmi kell most, ami végtelen” (*Görög minta*). Az idő ebben a könyvben is az emlékezés belső utazásának helyszíne; a tengerparton elhaló sirályhang mutatja, „milyen a jelen, / mert tudok róla, és még sincs velem, / s ha látok is, eltűnt időmre látok” (*Árnyak az Égei-tengeren*). Az emlékezés, a szerelem és a szeretet, a hiány és az elmúlás tudata éppolyan állandó, mint amilyen elkerülhetetlen a közeledő halál, a képzelet szabadsága mégis előbbre való az érzéki tapasztalásnál: az Olümposzon „régés-régen //

nyüzsögtek még a halhatatlanok, / aztán kihaltak. [...] // Mégis remélem, hogy nem volt hiába / sok gyarló isten, s hátha nem lehet / továbbra sem megmászni a hegyet, // és szükség lesz még a fantáziánkra. / Pedig ma már akárki fel tud menni. / De aki felmegy, annak nincs ott semmi” (*Görög hegy*). A élet egy pillanat, de lehet teljesség is, vagy a létezés emléke, mert „Elférhet két hangjegy között az élet, / csak tartsd vissza majd a pillanatot, / s akár egy ajtót, nyitva hagyhatod / a történetet, hol bárki beléphet // ebbe a hallgatásba”, két hang között pedig, mint a haikuban az idő a pillanat megragadásával „a hangközök / mégis tágíthatók, már-már örök / minden szünet, és nincsen folytonosság / [...] csak szaggatott / idő, s a halált várakoztatod, / míg arcodat ecsettel sokszorozzák” (*Nincs folytonosság*. Vermeer: *A félbeszakadt zenelecke*). A tenger is maga az örök változás, „hiába képzelem, hogy visszavisz, / ahonnan jöttem, és hogy változatlan, // mit létrehív, s nem halhat meg soha, / mert ami volt, annak már nincs nyoma” (*Hiába képzelem*). A költő máskor a jelenből néz vissza a múltba, a partról a Néva vizébe, ahol a mélyben az elsüllyedt másik Szentpétervárt látja: „egy elmúlt város világít az éjben, / s magukra hagyott hintók serege / imbolyog ott lent” (*Orosz szonett*). A párversben ez a világ néz föl a jelenbe, ahol a látogató hiábavaló reménye, „hogy hátha lenről végre idelátszik / egy elsüllyedt világ, amely nekünk // is otthonunk, de nincs odalent semmi” (*Hazafelé Annával*); „Soha / nem próbálok már semmiféle mércét // keresni a múltban. [...] ami van, nem emlék, / s nem is hasonlat már. Más lét. Más nemlét” (*Kidőlt akác*).

A kép és a gondolat a világ valóságos érzékelése a kinti és a benti, a lenti és a fenti világ képzeletbeli átélésével, amikor „belül / van minden, vagy ott sem, [...] nem rajtunk kívül történik, / ha történik akármi. Mintha végig / csak tőlünk függött volna, hogy fehér // a hó, mi hull reánk, holott a víznek / nincs színe. Kezdem hinni, hogy a színek / bennünk vannak. Akár a nyár s a tél” (*Belül van minden*). A melegen sugárzó, végül eltompuló színek, a felszikkázó napfény és a feketébe sötétülő árnyék nemcsak a képekkel folytatott párbeszédnek állandó kelléke. A lírai alany a nyárból őszbe forduló kert forgatagába vágyik, hogy részese lehessen saját idejének az „el nem múló színes képkeretben, // hol mostantól fogva minden közös, / a csontfehér, tollszürke, vérvörös”. Mindez mégsem állókép, mert „mozgásba rejtem // a sok-sok fölösleges részletet, / s hogyha belépek, már nem én leszek, / mert élek még, de múltamat felejttem” (*Készülődés*. Kopacz Mária: *Kezdődik a tánc*). Mivel a fény és az árnyék ellentéte valamennyi szonettben jelen van, a fény jelentése a *Kufárok*... verseiben fontosabb, mint az eddigiekben, a zárt vagy végtelen tér és az idő képi látványában éppúgy, mint az év- és napszakokban, gondolati dimenziókban (*Halandóság*), vagy a téli fa boldogságában, élet és halál okoszerű összetartozásának elfogadásában: a téli tájban „látható lett mindenütt a lényeg, / hogy feketében ott van a fehér, / mert fény az árnyal mindig összeér, / s ha nincs halál, nem látható az élet” (*Ha nincs halál*. Nagy István: *Erdélyi táj télen*). A fény nem a halál hideg ragyogása, hanem az élet, a szeretet és az otthon melege, a megvilágosodáshoz vezető felismerés útmutatója, a természeti és az egzisztenciális létezés forrása, a múlt nosztalgijája, az elmúlást távol tartó boldogság reménye. A drámai jelenet sötét terében „egyetlen arc világít a képen, [...] meg-megszakad / a félhomály s a fellobbanó fényben / jól látható, hogy apa és fia / megbonthatatlan tömbbé olvad össze” (*Messzeség*), „nem szűrhatják át a csillagok / a lámpafényt, amely a messzeséget / elrejti előlem” (*Éjjeli ég*). Egy másik képen „ez még a dél, és nem látni sehoh / egy leheletnyi árnyékot mögöttem, / [...] a tépett virágban / egy-egy nyaláb kialvó napvilág van” (*Kívánság*. Repin: *Őszi csokor. Egy lány portréja*); „este jön föl // a nap a versben” (*A teremtés éjszakája*), amikor „tele van fényvel, / és véges-végig látható az éjjel” (*Ami mögöttem van*), „külön van minden, / nincsen iránya, és árnyéka sincsen, / mossa a nap a part menti utat” (*Nincsen árnyéka*), „Lent a vízen már a nap, de fent még / megcsillan a fény a sirályok szárnyán. / [...] Csu-

pa visszfény. Csupa visszaverődés” (*Görög tanulság*). A könyv egyik legszebb versében, a *Halandóságban* Jézus születésekor a fény és a csoda áll szemben a hiány sötétjével: „nélküle nincsen / az égvilágon semmi, csak sötét, / de megvilágítja anyja ölet, / s általa lesz a semmiből minden, / [...] még nem tekint / reánk, csak megkísérel végre formát // ölni, s most történik meg vele, / amire vágyott már, egy fekete / öröklét helyett fényes halandóság.”

A lírai önreflexió legfontosabb eszköze most is az alkotási folyamat bizonyos elemeinek asszociatív képi-bölcseleti beleszővése a szonett drámájába, a nyelvre és az írásra, a szóra és a versre való gyakori utalás. Szavakkal méri a költő a múlt időt is: „ha rendelt időmből mégis kilépek, / s majd néhány szóval később érek véget” (*Verstan*). Nem feltétlenül ellenpólusként, de jelen van a hang és a zene, a madárdal és a csend is (*Nincs folytonosság, Verstan, Összhangzattan*). A verscímbe foglalt állítással szemben a folytonosság (állandóság) mégis létezik az élet továbbadásával és az ember vágyainak ismétlődésével; „a szétszórt betűk / csak együtt adnak értelmet a szónak, / mert kint az élet, és bent a halál, / akár egy abbahagyott hosszú mondat, / amely régóta folytatásra vár” (*Isméltődés*). Az esőtől, vihartól tépázott vadceresznye virága „nem múlik el, hanem folytatódik // valami másban, ízek, illatok / idézik később, vagy naiv vagyok, / s a helyünk, mint a seb, végül beforrik?” (*A tegnapi csoda*), és bár a tél „darabokra szagat, / míg mondatainkból szavak maradnak” (*Erdélyi színek*. Kákonyi Csilla festményeire), addig is, mint Lázár feltámasztásakor, „csak a hozzánk intézett szavakban / élünk” (*Véletlen halál*). A szó az eszköze az Isten keresésének is, mert „nem lehet / elválasztani tartalmat és formát, / ahogy felépítik, aztán lebontják / a hullámok mindegyik versemet, / be kell látnom, hogy míg a szótár véges, / nem férek hozzá Isten lényegéhez” (*Vissza az Égei-tengertől*). Egy váratlan fényjáték látványemléke szent és profán, transzcendens és érzéki egybeolvadása, az evilági megszentelődése az élő felidézésével a halott test által: „Mint Jézus-szobrok nyers erotikája, / ha a falusi templomablakon / besüt a nap a néma orgiára, / s fehér vetítívászon-falakon // vibrál a kép, [...] úgy nézik a keresztet, / hogy együtt van most rajta a gyönyör / és szenvedés, egyetlen pillanatban, / [...] ami van, csak az van, / pucér betűk a megszentelt szavakban” (*A költészet értelme*). A versben „minden fordítva van, utánanyúlsz, / de ami felemelt, most visszahúz”, és ahogy a rézlemezbe karcolt világos vonal a levonaton már fekete rajzolatot mutat, ha „árkot karcolsz acélszeggel, / a kész művön majd kiemelkedik, / s ami gyötör ma, holnap megsegít” (*A teremtés éjszakája*). A lírai alany a tavaszi kertben a természettel azonosul, a hanggal és a látvánnyal, a rigófütttyel és barackvirágzással (*Hátha valaki*), vadceresznyével, körtével, meggyel és a kifeslő virágú liliomfával, a teljes pompában megjelenő díszfa jellemzése a szinte erotikus látvány előtti hódolat, belefoglalva az erőszakos álszent megbélyegzés kritikáját is: „nem volt kislány, de felnőtt, rózsaszín / szépség lett egyből a magnólia, / [...] // mert táncol úgyis telt idomain / a fény, tiltott könyv, tépett fólia, / s mint Gioconda, nem szégyelli, hogy boldog” (*Kalauz egy festményhez*).

A változás nemcsak pusztulás és megújulás, a természet örök körforgása, hanem fájdalom is, a bizonytalanság és örök veszteség terhe: „megpróbáltam álmodban végigélni, / hogy mi jön még. Hiába. Amikor // úgy tűnik, hogy rátok találok végre, / senki sehol. Valami szörnyűségre / gondolhatnék. De nem. Csak valahol // eltévesztettem az irányt. Vagy éppen / ezért is kell álmodnom. Hogy megértsem, / nem túlfelől van a menny s a pokol” (*Nem túlfelől*); „Merre vannak, akik hazataláltak? / Már nincs ott ajtó. Nincs terített asztal. // Ennyi hazám volt csak. Napfény egy szárnyon. / Hogy szerethessem, messziről kell látnom. / [...] / Akár a villámlás utáni dörgés. / Ami elmúlt, csak az hallszik idáig” (*Görög tanulság*). A Balla Zsófiának ajánlott *Az a hazánk* az ugyancsak neki címzett *Írtál egy hazát* (*Már nem közös*) ismétlő párverse: „hazát írtál nekünk. Szerethető hazát” (*Írtál egy hazát*), amely „Velünk marad? El sem rabolható? / Le sem igazható? Nincs róla tér-

kép? / Csak ott belül? Mint láthatatlan mérték? // [...] Kívül-belül hibátlan ritmusok. / Ahogy a szél, ahogy a lomb susog. // Ilyen hazát! Versek! Könyveket! / Mert aki szól, annak lesz igaza. / Ahogy írunk, úgy találunk haza” (*Az a hazánk*), mert „akárhol leszel, úgyszintén itt leszel” (*Nyitott bőrönd*. Kákonyi Csilla: *Exodus*). Egy görög élmények ihlette képre írott szonettben a mitológia mutatja a jelent: bár a királylány és a nőrabló nem vágnak egymásra, Európé sorsa a kietlen északi tájon Zeusz kezében van, „senki mástól nem függ majd, hogy milyen / lesz eljövendő otthona”, mert (világpolitikai értelmezésben, öt évvel a Krím orosz megszállása után) „mi kiegészül, az ki is elégül” (*Hideg égbolt*. Szerov: *Európa elrablása*); „Nem tudom, úgy gondoljak-e a hazára, / mint az isteni bika hátán / egyszerre jajgató és örvendező / Európéra” (*Hófolatok; Már nem közös*).

Az elmúlás rezignációja fizikai tapasztalat, előérzet és lelkiállapot: már „fogy belőlünk is a nappal” (*Görög tanulság*), „még kevés // a pusztulás körös-körül, csupán csak / egy pillanat valahol legfelül” (*Kívánság*), de „Hosszabb a nappalunk. Az éjjelünk / mind rövidebb” (*Mínél tovább*). A halálról „azt hittem, elkerülhetetlen. Kivétel / lehettem volna. Hátha csak telik, / de mégsem múlik el az élet. Éjjel // nappal ezen dolgoztam. Ne lehessen / majd abbahagyni”, ám megszűnik lassan a kint, a bent, a fent és a lent, mert „mégis minden változik, / hogy tükre voltam. Mert leáldozik / persze, de már tudomást vett magáról” (*Rossz végem lesz*). A költő képzelete szerint a végzet nem törvénytörően elkerülhetetlen, „nem tudjuk, lesz-e végítélet, / de rajtunk múlik, hogy ki hova áll, // ha választani kell, s testünkbe zártan / csak tőlünk függ, mi történik velünk, / leszünk-e még, s amikor nem leszünk, / nem bízhatunk akkor sem a halálban” (*Véletlen halál*). Az emelkedni vágyó lélektől elválik a lélek, a teremtésben rá szabott készruha, mert „maradékból raktak mindent össze, // drótból van a kert, papírból az ég, / s a közelség miatt a messzeség / elérhetetlen marad mindörökké” (*Közelség*), közben „morzézik folyton kétségbeesetten / valaki fent, de nincsen üzenet, // [...] minden csak akkor él, hogyha egészen // hozzám férközhet, s ennek ára van, / mert Isten réges-rég magára van, / s néha érzem is, már úgysem értem” (*Éjjeli ég*). Mint lélek a testtől, különválik a fütty a rigótól: a hang forrása lehull a földre, de a hang odafent marad, mint a múlt elfelejtett emléke; a halált azok sem kerülhetik el, akik a szabályokat elvetve úgy hiszik, hogy örökké élnek: „Akik a kötött formát megtagadják, / azt remélik, hogy hátha nem talál / szabott keretben rájuk a halál, / mintha a romló testet odahagynák, // ahogy egy pillanatra legalább / a rigót is a fütty, mivel lehullhat / az ágról a madár / [...] // mert nincs a hangszer, de még zeng a reggel” (*Verstan*).

A teremtés a születés és a pusztulás örök ismétlődése: Isten minden virága úgy hiszi, „örök, míg nyújtózkodik, aztán lepörög, / s mégsem nyugszik le végleg, ami felkel, / Uram, és én sem általad vagyok, / mert él a kép, bár a festő halott” (*Más-más anyagból*. Csontváry: *Mandulavirágzás*). A teremtés célja és értelme az ember, ám a „sors nélküli örökkévalóság / éppen hogy bennem lelte meg a sorsát, / s már rég nem ő a válasz, hanem én” (*Mulandóság az Égei-tengeren*). A költészet mitológiai toposza szerint a test halálát legyőzi a szerelem, a metafizikus festészet remekén az által, hogy a geometrikus térben álldogáló színes, szögletes, arctalan bábuk „magukra / leltek egymásban, közös sorsa van // már mindkettőnek [...] győz a halálon az egyformaság” (*Győznek úgyszintén*. Chirico: *Hektor és Andromakhé*). Vagyis a halál úgymond megcáfolható (*Költőhalál*), de nem távoltartható vagy elhalasztható, a gyász vesztesége pedig a hiány fájdalma. Amikor elpusztult a kert korhadt vadseresznyszefája, melynek keserű termését csak a költő és a család kutyája szerette, kidőlt, bár „Nem teljesen magától. / Segítettünk neki. Mert aki ápol, / el is takar. Tovább nem lehetett // nézni, hogy küszködik. A mosolya / volt egykor sok kibuggyanó gyümölcse. / Most pedig egyre inkább csak a könnye. // Elpusztult már a kutya is. Soha / semmi sem lesz többé olyan. Nem másra / törekszem én, csak erre a hiányra” (*Csak a hiány*).